

Ortaçağ Avrupasında Elyazması Üretiminde Kullanılan Malzemeler ve Teknikler - II

Satır Çizgileri ♦ Kalem ♦ Mürekkep ♦ Altın Süsleme ♦ Boya Maddeleri

IV. Satır çizgileri

Ortaçağ elyazmalarının sayfalarında yazıya kılavuz olmak üzere satır çizgileri çizilirdi. Bugün okul çocuklarının el yazılarını yazmaları için çizgili defterler kullanılıyor ve egzersiz kitapları ve hesap defterleri satır çizgileriyle basılıyor. Ne var ki bugün, formel mektupların çizgili kağıda yazılması, sanki el yazısı için kılavuz çizgilerine ihtiyaç duymak bir parça utanılasıymışçasına iyi bir şey olarak görülüyor. Ama Orta Çağlarda durum bunun tam tersiydi. Kitap zarif olduğu ölçüde incelikli bir şekilde satır

çizgilerinden oluşuyordu. Çizgisiz elyazmaları (ki böyle elyazmaları da vardı) ucuz ve çirkin ev yapımı kopyalardı. Görkemli bir şekilde resimlenmiş elyazmalarının kılavuz çizgileri vardı. Matbaa hayata geçtiğinde ilk müşteriler kitaplarının geleneksel elyazmalarına benzemesi beklentisi içerisindeydiler. Bunu sağlamak için matbu metnin her satırına kılavuz çizgiler çekiliyordu, çünkü bu olmaksızın yazı muhtemelen çıplak görünüyordu. Bunun 17. yüzyıla kadar örnekleri bulunmaktadır.

Cetvelle çizilmiş kılavuz çizgiler bir ortaçağ kitabında olması gereken bir şeydi. Bir ortaçağ elyazmasındaki sayfalara çizilen çizgiler yazılacak metne bağlıydı. Yazıcı ya bu çizgileri kendisi çiziyor ya da metnin ölçüsü ve sayfa düzenine uygun çizgili yapraklar seçiyordu.

Sayfaları matematiksel olarak düzenlemeye yönelik 9. yüzyıla ait bir tarifname bulunmaktadır. Bu tarifnameye göre sayfa diklemesine beş birim ve enlemesine dört birim olarak ele alınmalıdır. Yazılı alanın yüksekliği dört birim kadar olmalıdır. İç ve alt sayfa kenar boşlukları dış sayfa kenar boşluğundan üç kat fazla ve (eğer iki sütundan oluşan bir kitapsa) sütunlar arasındaki boşluk kadar olmalıdır. Ve yine bu boşluklar üst sayfa kenar boşluğunun genişliğinden üçte bir kadar fazla olmalıdır. Çizgiler arasındaki aralıklar, bu tarifnameye

Sol üst: Ortaçağ işaretleme aletleri. Ucu metal olan bu kemik işaretleme aletleri muhtemelen 12. yüzyıla kadar çizgi örüntülerini çizmede kullanıldı.

Alt: Gotik elyazmalarındaki satır çizgilerini çizmeye uygun bir kurşun çubuk. Üzerinde sahibinin adı olarak Rogerus yazılı olan bu çubuk 13. yüzyılda dökülmüş olabilir.

Üst sağ: 15. yüzyıla ait bir Fransız Saatler Kitabı'ndan satır çizgileri çizilerek yazmaya hazırlanmış bir sayfa.

göre, yazının büyüklüğüne göre ayarlanmalıdır.

Bu kurallara göre bir sayfayı ölçülerle ayırmak oldukça zordur. Günümüze kadar gelen elyazmalarının bir oran formülü izleyip izlemediğini teyit etmek zor olabilir, çünkü bu kitapların alt, üst ve dış sayfa kenarları görünüşe bakılırsa yüzyıllar içerisinde yeniden ciltlendikleri her defa traşlanmıştı. Ama ortaçağ kitap tasarımcıları muhtemelen göze hoş görünen bir elyazmasında yazı alanının yüksekliğinin sayfanın genişliğiyle dengeli olduğunu farketmişlerdi.

12. yüzyıla kadar çoğu elyazmasındaki çizgiler keskin bir aletle veya bıçağın sırtıyla çiziliyordu. Yazıcılar sert bir şekilde çizgiler çekiyorlar ve bu yüzden bazen yanlışlıkla parşömeni kesiyorlardı. 12. yüzyılın başlarında ilk kez kalemlerle çizilmiş benzer çizgilere rastlıyoruz. Bunlar grafit olabilir ama daha çok metalik kurşuna ve hatta gümüşe benziyorlar. 13. veya 14. yüzyılda elyazmalarına çizgi çekmek için muhtemelen kurşun işaretleyiciler (plummet marker) kullanılıyordu. 13. yüzyıldan bu yana kurşunun yanısıra (bazen hatta aynı elyazması içerisinde) satırlar kalem ve mürekkeple çizilebiliyordu. Kahveringi, kırmızı, yeşil veya mor mürekkebin kullanıldığını görüyoruz. Ve bazen canlı bir görünüm veren renk kombinasyonları kullanılıyordu.

Oldukça sık olarak metin bloğunun sınırlarını çizen çizgiler sağ tarafa doğru sayfanın sonuna kadar devam eder. Ve bazen bunlar iki veya üç kattır. Yazı için olan yatay çizgiler de bazen uçlara kadar uzanır, veya belki de ilk ya da son satır, ya da birinci üçüncü, sondan üçüncü ve sonuncu satırlar. Bir elyazmasına bakmak ve nasıl çizgilendirildiğini anlamak ilginçtir. Ama görülen şey hakkında belirli genellemelere varmak kolay değildir.

Yazmaya başlamadan önce sayfa sayfa yapılan çizgilendirme yavaş ve usandırıcıydı. Bu süreci hızlandırmak için çeşitli gereçler kullanılıyordu.

Erken ortaçağlarda yazıcılar hiç kuşkusuz parşömenin birçok aşamasını kendileri hazırlıyorlardı. Parşömen manastır mutfaklarının yan ürünüydü ve kağıt bilinmiyordu. Ama ondördüncü yüzyıla gelindiğinde, öyle görünüyor ki, yazmaya hazır hale getirilmiş parşömenler satın almak mümkündü. Bir çok yazıcı için yazma işi katlanmış ve çizgilendirilmiş kağıt veya parşömenlerle başlamış olmalıdır.

V. Kalem

Herkes ortaçağ yazıcısının bir tüy kalemle metinleri kopyalıyor olması görüntüsüne aşınadır ve bu doğrudur. Mürekkepler günümüzün ticari mürekkeplerinden daha daha yoğun ve tutkalımsıydı ve bunların üretimi için o döneme ait çok sayıda tarif bulunuyordu. Ne var ki, tüy kalemlerin kesilmesi için ortaçağa ait hemen hiçbir tarif yoktur. Bütün okuyazar kişiler kendi kalemlerini hazırlıyordu ve bundan dolayı, bunun nasıl yapılacağını yazmanın bir anlamı bulunmuyordu. Antik Mısır'dan 19. yüzyıl İngilteresine kadar her eğitilmiş kişi için kuştüyünün nasıl kesileceği tümüyle biliniyor olmalıydı ve bu yüzden de bundan söz edilmesine gerek görülmemişti. En iyi kuştüyleri kaz veya kuğunun dış kanat telekleri idi. Üniversitelerdeki yazıcıların mikroskobik yazılarının karga tüyünden yapılan kalemlerle yazıldığı zaman zaman iddia edilmiştir. Bu teknik olarak mümkün olmakla birlikte küçük bir kalem tutması zordur, hele ki binlerce sayfa uzunluktaki bir İncil'i yazıyorsanız. Kaldı ki, küçük bir yazı nihayetinde büyük bir kuştüyünün ucunun iyice inceltilmesinin sonucu da olabilir. Mükemmel tüy kalemler üretilen hindilerin anayurdu Amerika'ydı ve ortaçağ Avrupasında bilinmiyordu.

Sağlak bir yazıcı için, sağa doğru hafifçe doğal bir kavisi olan tüy kalem ele rahat bir şekilde oturuyordu. Ve bu tüyler kuşun sol kanadından elde ediliyordu. Öncelikle ince uç kısım ve tüylerin çoğu traşlanıyor veya

Ortaçağda daha çok tüy kalem kullanılmakla birlikte, kamıştan yapılmış kalemler de kullanılabiliyordu.

soyuluyordu ve ortaçağ yazıcı resimleri sadece kavisli beyaz tüy kamışını gösterir. Kuştan koparılan veya su kıyılarında bulunan telekler çok esnek ve bükülgendi ve bunların sertleştirilmesi gerekiyordu. Bunlar ya birkaç ay boyunca kurumaya bırakılıyor ya da suya daldırıldıktan sonra birkaç dakikalığına, ısıtılmış kuma batırılıyordu. İnce yağlı dış deri ve tüy kamışının içindeki süngerimsi doku artık

kolaylıkla sıyrılabilir veya çıkarılabilirdi. Geri kalan sert ve neredeyse saydam bir borudur. Uç kısım kısa ve keskin bir bıçakla -kalem bıçağıyla- yan taraflardan yontulur ve dolmakalem ucuna çok benzeyen bir biçim verilirdi. Sonra uç ortasından uzunlamasına kesilir ve uç kısma son şekli verilirdi.

Ortaçağ yazıcısı kalemini oldukça hızlı ve

büyük bir çaba harcamadan hazırlıyordu. Ucun kesilmesinin yazma süreci içerisinde sık sık yinelenmesi gerekiyordu. Çünkü uçtaki yarık yazma süreci içerisinde açılıyordu. 12. yüzyılda Thomas Becket'in yanında çalışan alimlerden biri olan Tilbury'li John, not alan bir katibin kalemini ne kadar sık sivriltmesi gerektiğini betimler. Dediğine göre bir katibin önceden altmış veya yüz tüyü kesip sivriltmiş olması

gerekiyordu. Buna göre, yoğun çalışan bir yazıcının kalemını günde altmış kez sivriltmeliydi.

Yazıcıları yazı yazarken resmeden ortaçağ resimleri oldukça yaygındır. Bunlar ya metinlerin başındaki, yazarların portreleridir, ya da Evangelistler'i [yani, dört İncil yazarını] ve Kilise Babalarını çalışmaları sırasında resmeden standart ikonografilerdir. Bundan dolayı bütün ortaçağlar boyunca elinde kalem tutan insan resimlerine rastlanır.

Saatler Kitapları'nda İncil Sekansları bölümünün başında çoğu kez Patmos adasında yazan St. John'un bir minyatürü bulunur. Burada St. John'u kalemine bakarken, kalemini sivriltirken (bıçağı kendine doğru çekmektedir, bizim kalem sivriltirken yaptığımız gibi dışarıya doğru değil), kalemin ucuna bir bıçakla yarık açarken, kalemi yalarken, kalemlle yazarken, kulağının arkasına koyarken vs görürüz. Ve bunların hepsi elyazması hazırlayan kişinin bildik davranışlarıdır.

VI. Mürekkep

Kuştüyü kalem kullanan bir yazıcı hokkası olmaksızın yazamazdı ve St. John'u Patmos adasında gösteren minyatürlerde bazen, azizin hokkasını alıp kaçırmak için bir çalının arkasından sokulan muzır bir şeytan figürü vardır. Bu bir açık hava sahnesidir ve bundan dolayı hokka portatiftir, muhtemelen burmalı bir kapağı vardır ve bir kordonla dikdörtgen bir kalem kutusuna bağlıdır. Yazı odalarında (scriptorium) mürekkep boynuzların içine konurdu; ortaçağ resimlerinde bazı yazıcılar bu boynuzları tutarken görülür ama genellikle her iki ellerinde bıçak ve kalem bulunur. Şarlman İncilinde evangelistler sıklıkla, mürekkepleri meşaleye benzer ayrı bir sehpa üzerinde duruyorken resmedilmişlerdir (hokkayı devirmeye mütemayil kişiler için akla yatkın bir önlemdir bu). Geç ortaçağ resimlerinde boynuzlar genellikle sıranın sağ ucuna iliştilmiş metal çemberlerin içine konmuştur ve bunlardan iki ve bazen de üç tanesi aynı anda bulunur. Boynuzların, sıranın yüzeyindeki deliklere yerleştirildiği ve uçlarının masanın altından çıkıntı yaptığı örnekler de mevcuttur.

Mürekkep yapımına ilişkin olarak Ortaçağ'a ait çok sayıda tarif vardır. Birbirinden tümüyle farklı iki tür mürekkep vardı. İlki karbon mürekkebiydi. Kömür veya lamba isinin reçineyle karıştırılmasından yapılıyordu. İkincisi demir-mazı mürekkebiydi. Bu mürekkep mazıdan elde

Şarlman İncilinde evanjelistler sıklıkla, mürekkepleri meşaleye benzer ayrı bir sehpa üzerinde duruyorken resmedilmişlerdir (hokkayı devirmeye mütemayil kişiler için akla yatkın bir önlemdir bu).

edilen tanen asidi (kahverengi bir toz) ile demir sülfatın karıştırılmasıyla yapılıyordu ve buna koyulaştırıcı olarak reçine de katılıyordu. Ortaya çıkan siyah renk kimyasal reaksiyonun sonucuydu. Her iki tür mürekkep ortaçağ elyazmalarında kullanılmıştır. Karbon mürekkebi antik dünyada ve doğuda kullanılmıştır ve 12. yüzyıla kadar bütün ortaçağ tariflerinde görülür. Üçüncü yüzyıldan itibaren demir-mazı mürekkepleri kullanımdaydı ama zanaatkarların, tariflerinde mazı mürekkebinin betimlemeye başlamaları 12. yüzyılın başlarına rastlar ve muhtemelen sonraki bütün ortaçağ elyazmaları demir-mazı mürekkebiyle yazılmıştır. İlk kez Theophilus'ta gördüğümüz tarifte ana malzeme meşe mazısıdır (quercus infectoria). Bu, küçük bir çakıl büyüklüğünde yuvarlak bir urdur ve genellikle meşe ağacının yapraklarında ve sürgünlerinde büyür. Mazı sineğinin yumurtasını ağacın büyüyen tomurcuğuna bırakmasıyla oluşur. Yumuşak, soluk yeşil renkte bir yumru larvanın çevresinde oluşmaya başlar.

Meşe mazısı olgunlaşmadan toplanırsa çürümüş bir meyve gibi büzüşür; ama içerisindeki larva tümüyle büyüüp bir böceğe dönüştüğünde, bu bitkisel kozadan dışarı doğru bir delik açarak dışarı çıkar. Ve geriye kalan sert yumru tanik asit ve gallik asit bakımından zengindir. Bunlar kabaca ezilir ve güneş altında veya ateşin yanında

Demir-mazı mürekkebi yapımında kullanılan meşe mazısı küçük bir çakıl büyüklüğünde yuvarlak bir urdur ve genellikle meşe ağacının yapraklarında ve sürgünlerinde büyür.

Demir-mazı mürekkebinin öteki malzemesi demir sülfattır.

Ortaçağ yazıcılarına ait resimlerde bazen yazı masasının sağ tarafında iki mürekkep boynuzu vardır. İkincisi muhtemelen kırmızı mürekkep içindir.

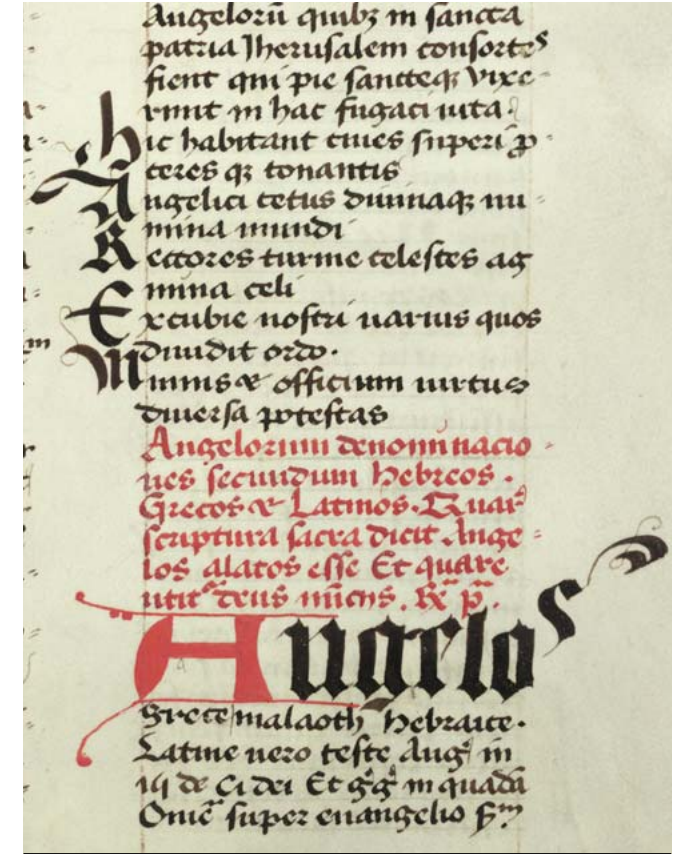
bekletilen suda demlendirilir. Bazen yağmur suyu yerine beyaz şarap veya sirke kullanılır.

Demir-mazı mürekkebinin öteki malzemesi

demir sülfattır. Bu, demirli topraklardaki suyun buharlaşması yoluyla İspanya'da doğal olarak bulunur veya üretilirdi. Onaltıncı yüzyılın sonlarında ise muhtemelen eski çivilere sülfürik asit dökülmesiyle yapılıyordu. Sıvı sonradan filtre ediliyor ve süzüntü alkolle karıştırılıyordu (bu durum ortaçağ sonrası mürekkeplerin asiditesini açıklayabilir). Demir sülfat sonradan meşe mazısı iksirine katılır ve incir ağacından bir çubukla karıştırılırdı. Ortaya çıkan sıvı yavaşça soluk kahverengiden siyah mürekkebe dönerdi. Sonra mürekkebin kıvamını artırmak için ezilmiş arap zamkı katılırdı. Dolmakalemler için gerekli olmayan bu kıvamlılık ne var ki kuştüyü kalemler için gerekliydi. Akasya ağacının kurutulmuş özsuğu olan arap zamkı Avrupa'ya Mısır ve Anadolu'dan getiriliyordu. Demir-mazı mürekkebi elyazması sayfaları üzerinde havayla temas ettiğinde daha da koyu renk alır. Karbon mürekkebinin tersine, parşömen tarafından iyi emilir. Daha kumlu ve daha siyah olan karbon mürekkebinden daha saydamımsı ve daha parlaktır.

Ortaçağ yazıcılarına ait resimlerde bazen yazı masasının sağ tarafında iki mürekkep boynuzu vardır. İkincisi muhtemelen kırmızı mürekkep içindir. Kırmızı mürekkep ortaçağ elyazmalarında başlıklar, başlangıç harfleri, dua kitaplarında kırmızı harflerle yazılan bölümler ve takvimlerdeki kırmızı harflerle yazılan günler için kullanılıyordu. Metin

üzerindeki düzeltmeler dikkat çeksin diye bazen kırmızıyla yapılıyordu. Mavi ve yeşil mürekkepler de olmakla birlikte kırmızı her zaman için ikinci renkti. Elyazmalarındaki kırmızı mürekkep kullanımı beşinci yüzyıla kadar gider ve onbeşinci yüzyıla kadar gelişimini sürdürmüştür. Renkli metin üretiminin çok karmaşık olduğu basılı

Ortaçağ elyazmalarında mavi ve yeşil mürekkepler de olmakla birlikte kırmızı her zaman için ikinci renkti.

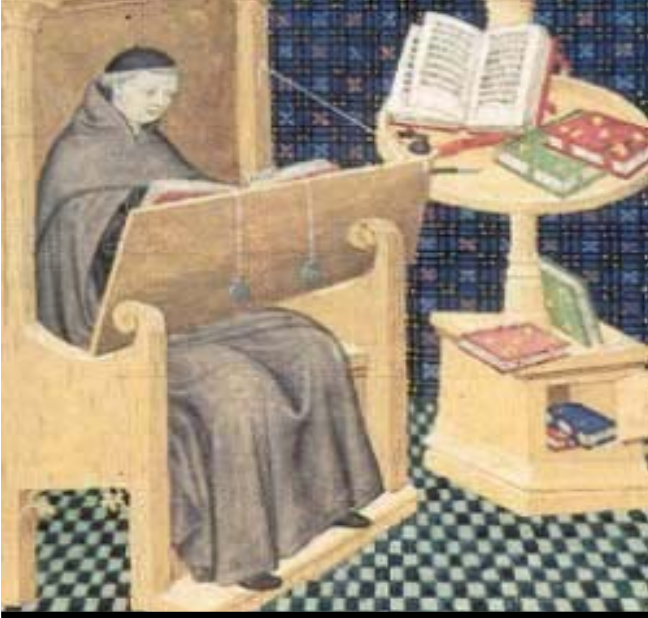
kitapların yaygınlaşması, kitapların siyah ve kırmızı olduğu yolundaki kuşkuya yer olmayan standart ortaçağ kabulünün altını oymuş olmalıdır. Basılı kitaplar sadece daha donuk bir görünüme sahip olan siyah renktedir. Zincifre, civa sülfürdür ve öğtildükten sonra içine yumurta beyazı ve arap zamkı katılarak kırmızı mürekkebe dönüştürülür. Kırmızı mürekkep ayrıca kızılağaç yongalarının sirkede demlendirilmesi ve arap zamkıyla karıştırılmasıyla da yapılabilir.

Asıl nüsha ve kopya genellikle eğimli bir sıra üzerinde yanyana dururdu. Minyatürlerde elyazmalarının ipin iki ucundan sarkan ağırlıklarla açık tutulduğunu görürüz. Parşömen bir elyazması, açık tutulmadıkça kapanmaya eğilimlidir. Bazen ağırlıklar üst tarafı yuvarlağımsı ve alt kenarı geniş üçgene benzer bir şekilde çizilmiştir. Yazıcı metni kopyalarken, ağırlığı aşağı doğru çekerdi ve böylece ağırlığın düşey alt kenarı asıl nüshada tam nerede kaldığını gösterirdi. Yazıcılar eğimli sıraların önünde yüksek arkalı sandalyelere çok dik otururlardı.

Bazı ortaçağ resimleri yazı masasını sandalyeye ilişik olarak gösterir. Görünüşe göre masanın üst tarafı yazıcının oturabilmesi için tıpkı bebeklerin mama sandalyelerinde olduğu gibi yukarı kalkar ve sonra yerine oturur. Ne var ki, resimlere bakarak, yazıcının, masa yukarı kalkık

Parşömen bir elyazması, açık tutulmadıkça kapanmaya eğilimlidir. Bazen ağırlıklar üst tarafı yuvarlağımsı ve alt kenarı geniş üçgene benzer bir şekilde çizilmiştir. Yazıcı metni kopyalarken, ağırlığı aşağı doğru çekerdi ve böylece ağırlığın düşey alt kenarı asıl nüshada tam nerede kaldığını gösterirdi.

Minyatürlerde elyazmalarının ipin iki ucundan sarkan ağırlıklarla açık tutulduğunu görürüz.

durumdayken bile nasıl sandalyesine kıvrılıp oturduğunu zihinde canlandırmak zordur. Eğim oldukça diktir. Tüy kalemler yazı yüzeyine doğru açıyla tutulduğunda iyi sonuç verirler ve bu açıyı bir eğim üzerinde sağlamak daha kolaydır. Deneyimsiz çağdaş bir yazıcı için dik bir eğimde çalışmak yorucudur. Çünkü kalemi tutma biçimimiz elin sayfaya dayanmasını ve parmakların oynatılmasını gerektirir. Ama bir tüy kalem kullanan kişinin elinin sayfaya dokunması ender olarak gerekir ve hareket parmaklardan değil koldandır. Bunun için eğimli bir yazı masası idealdir. Mürekkebin kurumması birkaç saniye sürdüğünden,

bazen ortaçağ elyazmalarında mürekkebin, harflerin alt kısımlarında yoğunlaştığı görülebilir. Bunun sebebi yazı masasının eğimli oluşudur.

Yazıcı kopyalamaya başlamak için oturduğunda, parşömeni ince süngertaşıyla nihai olarak ovalamaları ve yüzeyi tebeşirle pürüzsüz hale getirmesi tariflerde salık verilirdi. Bunun amacı, yaprakların elle tutulması ve katlanması sırasında oluşmuş olabilecek yağ lekelerini uzaklaştırmak ve mürekkebin akma riskini azaltmaktı. Yazıcı yazarken öbür elinde bir bıçak tutardı. Bu ortaçağlarda yazı yazan herkesin yaptığı bir şeydi. Yazmak, tıpkı yemek yemek gibi, iki elin işlediği bir işti. Bu, başka şeylerin yanı sıra, yazıcının asıl nüshada nerede kaldığını izlemek için boş bir eli kalmaması anlamına geliyordu. Bıçak hem kalemin sivriltilmesi hem de hataların kazınması içindi (ve bu işin mürekkep iyice emilmeden çabucak yapılması gerekiyordu). Bıçak, aynı zamanda, vellumun her zaman esnek olan yüzeyini zaptetmeye yarıyordu ve yazıcı her sözcüğü yazdığı anda bıçak da satır boyunca hareket ediyordu. Sayfayı sabitleştirmek için parmağın kullanılması sayfanın yağlanması sebepten olabilir ve istenen neticeyi vermeyebilirdi. Ama bıçağın ucu istenen kesinlik ve denetimi rahatlıkla sağlıyordu.

VII. Altın süsleme

Elyazması sayfalara altın uygulamanın çeşitli yolları vardır ve kimileyin farklı etkiler elde etmek için tek bir minyatürde birden fazla teknik kullanılmıştır. Kitaplara uygun düşen üç temel uygulama türü vardır. Yöntemlerden ikisinde altın varak kullanırken diğer yöntemde ise altın tozu kullanılır. İlkinde bir tür ıslak zambak istenen bölgeye sürülerek üzerine altın varak yerleştirilir ve kuruyunca perdahlanır, yani parlatılır. Özellikle çok erken dönemdeki elyazmalarında kullanılan bu yöntemle ilk panel resimlerinin arkaplanlarında da ışıltılı altından alanlar elde edilirdi. İkinci yöntemde yapışkan alçıtaşı hazırlanır ve bundan istenen şekilde bir kabartı oluşturularak üç boyutlu bir dizayn elde edilir. Altın uygulandığında ve bir perdahlama aletiyle parlatıldığında oldukça kalın görünür ve dizaynın kıvrılan uçları aynı anda pekçok açıdan ışığı yakalar. Bu, elyazmalarındaki en güzel görünüme sahip olan altındır. Üçüncü yöntem "midye" altın denilen şeyin uygulanmasıdır. Bunda arap zambakıyla karıştırılmış toz altın bir tür altın mürekkeple karıştırılır ve kalem ya da fırçayla uygulanır. Bu karışım, çoğunlukla midye veya istiridye kabuğu içinde tutulduğu için midye-altın adını almıştır. Buna mat ya da sıvı altın da denir. Varak altının tersine, renkten sonra eklenirdi. Özellikle onbeşinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmıştır. Bu kadar popüler olması ilginçtir, çünkü bu altının etkisi kolaylıkla abartılı ve aşırıya kaçmış bir görünümde olabilir. Öte yandan, bu

karışımı hazırmak daha pahalı olmalıydı, çünkü altın parçalarının toz hale getirilmesi, varakın yüzeye serilmesinden daha çok altın kullanmayı gerektiriyordu ve uygulaması da kolay değildi. Ama altın varakın kullanımı da kolay değildir. Altının özelliği dolayısıyla ki, diğer birçok madenin tersine, parçalanmaksızın dövülerek iyice inceltilir. Altın varak en ince kağıttan bile çok daha incedir. Neredeyse hiç kalınlığı ve ağırlığı yoktur. Yere düşürülse aşağı doğru hiç süzülüyormuş gibi görünür. Eğer üstü kırışık sert bir zemine yerleştirilse, bir üflemeyle düzleşebilir ve tıpkı silkelenen bir battaniye gibi hemen düzleşir. Altın varak, savurgan ve görkemli istisnalar dışında 1200'den önceki ortaçağ elyazmalarında ender olarak kullanılmıştır.

Altın varak bugün için bile çok pahalı değildir. 14. yüzyıl İtalyan kuyumcusu ve sanat kuramcısı Cennino Cennini altın varak alırken nelere dikkat edilmesi gerektiğini şöyle anlatır: "Varakı iyi bir varakçıdan alın ve altını inceleyin; eğer keçi parşömeni gibi dalgalı ve matsa iyidir." Hem Cennino hem de Göttingen elyazması, kabartılı illuminasyon için alçıtaşının nasıl karılacağını betimler. Sönmüş alçıtaşına biraz öğütülmüş beyaz kurşun katılır (Cennino bunun alçıtaşı miktarının üçte birinden az olması gerektiğini söyler). Karışım oldukça beyaz ve gevrek. Göttingen elyazmasındaki tariftten devam edelim: "Sonra eczacıdan Ermeni kili alın ve bu kili beyaz karışım kırmızılaşmaya kadar

öğüterek katın." Ermeni kili yağlı ve kırmızı bir tür çamurdur. Alçıtaşında renk vermektan başka bir işlevi yoktur. Alçıtaşı beyaz sayfaya uygulandığında, renklendirici maddenin eklenmesi, karışımın daha kolay görülmesini sağlayacaktır; ve eğer altın, bir parça yırtılacak olursa, alttaki pembe-kahverengi renk, katışıksız beyaz renge göre daha hoş ve sıcak bir ışıltı verir. Elyazması süslemelerinde kil kullanımının izlerini aramak ilginçtir. Özellikle, hırpalanmış elyazmalarında, altının altındaki alçıtaşına kırmızı kil karıştırılıp karıştırılmadığı gözlemlenebilir. Kil, İtalya'da pembedir. Flandra'da ve Almanya'da kahverengidir. Paris'te ise genellikle kırmızı kil yoktur.

Tarife geri dönelim. Elimizdeki alçıtaşı, beyaz kurşun ve Ermeni kili karışımına bir ya da iki tutam şeker veya bal katılır. Şeker ve balın nemi çekme özelliği vardır ve karışımın mümkün olduğunca uzun süre nemli kalması önemlidir. Karışım küçük pembe topraklar halinde kurutulur ve bu şekilde saklanır. İhtiyaç duyulduğunda biraz berrak su ve yumurta akıyla taş bir plaka üzerinde bir palet bıçağıyla pürüzsüz ve akışkan hale gelinceye kadar karıştırılır.

Kullanıma hazır hale getirilen bu karışım fırçayla değil kuştüyü kalemle uygulanır. Hız önemlidir, aynı şekilde kalemin ucuyla parşömeni berelememek için dokunuşun hafif olması da önem taşır.

Sıvı, süslemenin yapılacağı bölümün

merkezinde birikinti oluşturacak şekilde yayılır. Sonra çabuk ve dikkatli bir şekilde kenarlara doğru çekilir. Alçıtaşı kalın bir şekilde uygulandığından eğimli bir zeminde aşağı doğru akacağı için ortaçağ süslemecisi muhtemelen ortaçağ yazıcısının tersine eğimli değil düz bir masa üzerinde çalışıyordu.

Nemli havanın veya nemli sabah saatlerinin altın varakın uygulanması için iyi olduğu söylenir. Bir parça altın varak varakçı fırçası denilen ince ve yayvan bir fırçayla alınır ve varakçı minderine konulur. Varak burada, keskin bir bıçak yardımıyla şeritler veya basit şekiller halinde kesilir ve yeniden fırçaya konur. Yıldız süslemeci elyazması sayfasına hohlar ve nefesinin rutubeti alçıtaşını yeniden biraz yapışkanlaştırır. Ve altın varak alçıtaşı örüntünün üzerine yerleştirilir. Sonra bir parça ipekle örtülür ve oldukça sert bir şekilde başparmakla ittilir. İpeğin dokusu altının üzerine çıksa da bu önemli değildir çünkü çok kısa bir süre içerisinde düzleştirileceklerdir. Süslemeci daha sonra perdah kalemini alır. Bu, geleneksel olarak bir tutamağa tutturulmuş bir köpeğin dişiydi. Ama Cennino aslan, kurt, kedi veya herhangi bir etoburun dişinin de iyi olduğunu söyler ve bir parça hematitten nasıl perdahlama aleti yapılacağını betimler. Perdahlama aleti altının üzerine ve kenarındaki yarıklara sürtülür.

VIII. Boya Maddeleri

Ortaçağ elyazması ressamının kullanabildiği renkler şaşırtıcı bir şekilde çoktu. Kırmızı, örneğin, doğal zincifre, yani civa sülfat olabilirdi. Vermiyonun benzer bir kimyasal kompozisyonu vardı ve civayı kükürtle ısıtıp, ısıtma sürecinde oluşan buhar birikintilerini toplayıp ufalayarak yapıldı. Çok zehirli olduğu için, fırçanın ince bir nokta haline getirilme amacıyla yalanması riskliydi. Buna alternatif olarak kırmızı boya bitki ekstrelerinden yapılabiliyordu. Kızılağaçtan kırmızı mürekkeple ilgili olarak söz etmiştik. Daha saf bir kırmızı olan kökboyası, kökboyası bitkisinin kökünden yapılır. Kitap süslemede kullanılan bir diğer kırmızı, ejderha kanıydı. Botanikçiler bu rengin Pterocarpus draco adlı bitkinin öz suyundan elde edildiğini söylemektedirler.

Mavi, ortaçağ elyazmalarında kırmızıdan sonra en çok kullanılan renktir. Bu rengi elde etmekte en çok kullanılan kaynak muhtemelen azuritti. Bu, Avrupa'nın bir çok ülkesinde bulunan ve bakır yönünden zengin olan mavi bir taşı. Çok sert olan bu taş kırılır ve havanla dövülerek toz haline getirilirdi. Mora çalan bir diğer mavi renk Crozophora bitkisinin tohumlarından elde edilirdi. Ama en çok değer verilen mavi ultramarin'di ve

doğal olarak sadece Afganistan'da bulunan lapis lazuli'den elde ediliyordu.

Bu taşın Avrupa'ya varmak için yapmak olduğu yolculuk akıllara durgunluk vericidir. Marco Polo'nun zamanından çok önce bulunabiliyordu ve torbalar içinde bir deve kervanından diğerine, yük arabalarına, gemilere taşınarak sonunda fahiş bir fiyatla kuzey Avrupalı eczacılar tarafından satın alınıyordu. İyi mavi boya değerliydi. Dük de Berry'nin 1401 yılında çıkarılan mal envanterinde inanılmaz değerdeki hazineleri arasında deniz mavisini içeren iki değerli çömlek de bulunuyordu.

Diğer renklerden yeşil, bakırtaşıdan (malakit) veya bakır pasından; sarı, volkanik topraktan veya safrandan; beyaz, beyaz kurşundan elde ediliyordu.

Boya maddelerinden boya elde etmenin birkaç tekniği bulunuyordu. Çok etkili bir tutkal olan yumurtanın hem beyazı hem de sarısının kullanımı yaygındı. Zamlar da mersin balığının hava kesesinden veya deri parçalarının kaynatılmasından elde edilen hayvan tutkalından yapılıyordu. Boyaların öğütülmesi, karıştırılması ve kıvamlandırılması resimli elyazmalarını dekore etmenin vazgeçilmez öngerekleriydi.